

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.341:332.122: 339.56(477)

Сергій ЗАХАРЧЕНКО

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ ЗА ІНДИКАТОРАМИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ (В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЇ IMD-LAUSANNE)

Показано важливість підтримання стану міжнародної торгівлі на належному рівні для забезпечення високого конкурентного статусу країн і регіонів. Згідно з методологічними установками фахівців Інституту розвитку менеджменту (IPM – Лозанна, Швейцарія), представлено авторський підхід до оцінювання міжнародної торгівлі як чинника конкурентоспроможності країни та її регіонів. Наведено оцінку конкурентоспроможності України та її регіонів за вагомими індикаторами стану міжнародної торгівлі (платіжного балансу, експорту та імпорту товарів і послуг, курсу національної валюти тощо). Виявлено чинники, що обмежували участь України та її регіонів у міжнародній торгівлі, а відповідно й їхню конкурентоспроможність у період до російської агресії. Визначено стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі покращення стану міжнародної торгівлі, зокрема за рахунок підтримання позитивного торговельного балансу, зростання коефіцієнту покриття імпорту експортом, гармонізації національних і міжнародних технічних стандартів, розвитку міжнародного туризму, використання переваг вступу України до СОТ та асоціації її з ЄС. Обґрунтовано, що для підвищення конкурентоспроможності України важливо, щоб у структурі її імпорту більшою була частка послуг. Зроблено висновок, що для зміцнення конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України та її регіонів важливо утримувати позитивний торговельний баланс і високий темп зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом, зокрема за рахунок гармонізації національних і міжнародних стандартів якості продукції, розвитку міжнародного туризму, використання переваг вступу України до СОТ, збільшення присутності українських виробників на ринках ЄС тощо.

Ключові слова: міжнародна торгівля, конкурентоспроможність (країни, регіону), фактор (субфактор) та індикатор конкурентоспроможності, оцінка конкурентоспроможності, рейтинг IPM.

JEL: F 190, R 100.

© Сергій Захарченко, 2017.

Постановка проблеми. В інформаційну епоху конкурентний статус країн визначається передусім їх інноваційним лідерством. Однак незадовільний стан міжнародної торгівлі може серйозно впливати на загальний рівень конкурентоспроможності країн. Це актуалізує проблему зміцнення конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України на усіх рівнях. Відповідно, оцінка конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України та її регіонів має не тільки наукове, а й важливе практичне значення. Вона, з одного боку, показує вплив міжнародної торгівлі на конкурентоспроможність країни та її регіонів, а з іншого – дозволяє визначити стратегічні напрями зміцнення її конкурентного потенціалу в глобальному конкурентному просторі.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку науково-практичних засад оцінювання конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України та її регіонів зробили фахівці Фонду “Ефективне управління” [1] та окремі учені: О. Білорус [2], А. Дунська [3], М. Карп’як і Н. Попадинець [4], В. Лапшин і В. Кузніченко [5], А. Мазаракі й ін. [6], В. Мікловда й ін. [7], Л. Петкова й ін. [8] та ін. Їхні напрацювання дають достатньо повне уявлення про конкурентний потенціал міжнародної торгівлі України та її регіонів. Водночас більшість досліджень спирається на авторські підходи або методологію Всесвітнього економічного форуму, тоді як дослідження за методологією Інституту розвитку менеджменту (IPM – Швейцарія, Лозанна; IMD-Lausanne [9]) знаходяться на початковому етапі.

Постановка завдання. Мета дослідження – оцінювання конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України та її регіонів на основі методології IMD-Lausanne та пошук шляхів його зміцнення.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна торгівля слугує важливим засобом збалансування обсягів виробництва і споживання товарів на внутрішньому ринку, вона дозволяє отримувати дефіцитні товари з-за кордону й реалізовувати на міжнародному ринку ті з них, для виробництва яких у країні існують чи створені найбільш вигідні умови.

Водночас стан міжнародної торгівлі є важливим чинником конкурентоспроможності як окремих країн, так і їх регіонів. Не випадково теорії конкурентоспроможності країн і регіонів своїм живильним середовищем мають саме теорії міжнародної торгівлі [10, 26–30].

Фахівці IMD у Щорічнику світової конкурентоспроможності розглядають міжнародну торгівлю як один із субфакторів конкурентоспроможності країн і регіонів (у складі фактора “Економічні показники”) [9]. І це цілком виправдано, оскільки доходи від експорту товарів і послуг, розвитку міжнародного туризму та видатки на імпорт визначають сальдо зовнішньоторговельного балансу країни та її регіонів і, в кінцевому підсумку, впливають на платіжний баланс країни.

Відповідно конкурентні переваги країни та її регіонів за субфактором міжнародної торгівлі фахівці IMD оцінюють за індикаторами (в розрахунку на душу населення і у відсотках до валового внутрішнього продукту [ВВП] чи валового регіонального продукту [ВРП]) платіжного балансу, експорту та імпорту товарів і послуг, динаміки цих показників, курсів валют тощо [9].

Щоб виявити, які індикатори, що характеризують міжнародну торгівлю, сприяють чи, навпаки, гальмують процес підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів, ми застосували спеціальну методику [10, 114–118]. Згідно з нею, оцінки індикаторів-стимуляторів конкурентоспроможності одержали на основі співвідношення (у відсотках)

фактичних і максимальних значень індикаторів (країн-лідерів за кожним із індикаторів). Відповідно, оцінки індикаторів-дестимуляторів конкурентоспроможності отримали за співвідношенням мінімальних і фактичних значень індикаторів.

Крім того, наш підхід до оцінювання конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі регіонів передбачав використання процедури “зважування” індикаторів національної конкурентоспроможності за співвідношенням його значень і значень індикатора країни-лідера.

Значення агрегованого індексу конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі розраховували як просту середню арифметичну з усіх часткових коефіцієнтів.

За цією методикою нами одержані оцінки конкурентоспроможності України та її регіонів за індикаторами міжнародної торгівлі. Для розрахунків використано індикаторну базу IMD-2012 [9]. Їй була надана перевага тому, що в подальшому на показниках конкурентоспроможності економіки України та її регіонів позначилися події, пов’язані з Революцією Гідності (2013–2014 рр.) та анексією українських територій Росією (з 2014 р.). Зауважимо, що для оцінювання, окрім матеріалів IMD [9], були використані матеріали Держслужби статистики України [11], Міжнародного інституту менеджменту (Київ) і Фонду “Ефективне управління” [1, 102–207].

Одним із найважливіших індикаторів, що характеризують конкурентний потенціал міжнародної торгівлі країни та її регіонів (їх платіжний баланс) є сальдо поточних операцій. Згідно з рейтингом IMD-2012, Україна за сальдо поточних операцій займала 44-те місце з-поміж 59-ти країн, маючи від’ємне сальдо в розмірі 9 млрд. дол. Китай мав найбільше позитивне сальдо – 305,4 млрд. дол., а США – найбільше негативне – 473,4 млрд. дол. У розрахунку на душу населення перше місце в рейтингу належить Катару (27514 дол.); Україна, розмістившись на 35-му місці (-196,7 дол.), поступилася Росії (691,4 дол., 18-те місце), але випередила Польщу (-578,5 дол., 46-те місце). На регіональному рівні статистичних даних щодо сальдо поточних операцій немає. Але щоб мати певне уявлення про співвідношення між виробництвом і споживанням товарів і послуг в регіоні, ми пропонуємо розраховувати сальдо між ВРП і витратами та заощадженнями населення на одну особу. Проведені розрахунки показали, що найбільше позитивне сальдо мають: Київ (2380 дол.), Дніпропетровська (1025) та Полтавська (829) області, а найбільше негативне – Чернівецька (-867), Хмельницька (-842) та Тернопільська (-796 дол.).

Найбільше сальдо за поточними операціями до ВВП (у відсотках) має Катар – 28,04%. Україна – 54-та в рейтингу IMD (-5,45%). За співвідношенням між ВРП і витратами та заощадженнями населення провідні позиції займають Київ (136,7%), Дніпропетровська (130,6) і Полтавська (128,5%) області. Найбільше відстають від лідерів за цим співвідношенням Чернівецька (61,4%), Тернопільська (65,0%) та Хмельницька (67,1%) області.

Однак для оцінювання конкурентоспроможності країн і регіонів важливим є показник торговельного балансу на душу населення. За ним (-311 дол.) Україна посідає 37-ме місце рейтингу IMD (на першому Катар – 40678 дол.). При цьому, вона різко поступається Росії (1391 дол., 14-те місце), але випереджає Польщу (-531 дол., 40-ве місце). Серед регіонів України найбільший приплив іноземної валюти (через позитивне сальдо торговельного балансу понад 1000 дол. на душу населення) забезпечують Донецька (2846), Луганська (2087), Полтавська (1500), Дніпропетровська (1095) та Запорізька (1047)

області, а найбільший відплив (через від'ємне сальдо торговельного балансу понад 500 дол. на особу) – Київ (-4886), Київська (-1492), Львівська (-787) та Одеська (-672) області.

За відношенням торговельного балансу до ВВП (-8,55%) Україна, враховуючи те, що її ВВП порівняно невеликий, стоїть в рейтингу IMD ще нижче – на 51-му місці. На першому, знову ж таки, Катар (41,49%). Регіони за відношенням торговельного балансу до ВВП розміщуються в тому ж порядку, що й за попереднім індикатором, тільки Луганська (76,9%) й Донецька (69,5%) області – через великий ВВП другої – помінялися місцями. На третьому місці – Полтавська область (40,0%), а замикають рейтинг – Київ (-53,3%), Київська (-41,4%) та Львівська (-36,0%) області.

Окрім торгівлі товарами, для торговельного і платіжного балансу багатьох країн важливе значення має торгівля послугами, зокрема комерційними. Серед країн рейтингу IMD за балансом комерційних послуг на душу населення перший рядок (з великим відривом від інших країн) займає Люксембург (61353 дол.), далі йдуть Гонконг (9161) та Швейцарія (6177 дол.). Україна – на 28-му місці (91 дол.). Вона поступається за цим індикатором Польщі (181 дол., 27-ме місце), але випереджає Росію (-249 дол., 49-те місце). Найбільший позитивний баланс усіх послуг на душу населення на рівні регіонів України мають: Одеська область (402,5 дол.), Севастополь (319,4), Київ та АР Крим (142,4 дол.), а найбільший негативний – Полтавська (-101,8 дол.), Сумська (-36,6) та Чернігівська (-30,6 дол.) області.

За балансом комерційних послуг до ВВП Україна через порівняно невеликий обсяг валового продукту займає дещо вище (18-те) місце в рейтингу IMD, поступаючись Люксембургу (53,62%) за цим індикатором у 21,2 рази, але випереджаючи водночас США (1,24%, 25-те місце), Польщу (1,34 дол., 24-те місце) та Росію (-1,92 дол., 53-тє місце). За балансом послуг до ВВП попереду ті ж регіони – Одеська область (14,16%), Севастополь (12,46%), АР Крим (6,87%), окрім Києва (3,24%, 8-ме місце рейтингу регіонів), що має порівняно з ними значно більший ВВП. Внизу рейтингу регіонів ті ж області – Полтавська (-2,71%), Сумська (-1,73) та Чернігівська (-1,47%).

За співвідношенням часток країн у світовому експорті і ВВП розподіл суб'єктів рейтингу IMD такий: перше місце – Люксембург (7,49), друге – Сінгапур (6,10), третє – Гонконг (5,89); Україна, відповідно, на 42-му місці (0,95). Серед регіонів України за співвідношенням часток експорту товарів та послуг і ВВП лідирують Луганська (індекс – 1,93), Донецька (1,71) та Запорізька (1,39) області, в кінці рейтингу – Чернівецька (0,19), Тернопільська (0,25) та Хмельницька (0,31) області.

За експортом товарів до ВВП (у відсотках) попереду в рейтингу IMD Гонконг (187,3%), Сінгапур (157,6) та Бельгія (92,8%). Україна з показником 41,4% займає 21-ше місце, випереджаючи Польщу (36,5%) та Росію (28,1%). З-поміж регіонів за експортом товарів до ВВП (у відсотках) виділяються Луганська (105,1%, що відповідає 3-му місцю рейтингу IMD), Донецька (95,1) та Запорізька (75,7%) області. Найслабші позиції за цим індикатором мають Чернівецька область (10,7%, що відповідає 57-му місцю рейтингу IMD, яке посідає Бразилія), Севастополь (12,7) та Тернопільська область (13,8%).

За експортом товарів на душу населення в розмірі 1498 дол. Україна в рейтингу IMD посідає значно нижче місце – 52-ге (1498 дол.), ніж за попереднім індикатором, поступаючись Сінгапуру (78998 дол.), який займає перше місце, у 52,7 рази, Польщі (4906 дол., 37-ме місце) – у 3,3 рази та Росії (3653 дол., 41-ше місце) – 2,4 рази. В

рейтингу регіонів України за цим індикатором на першому місці – Донецька область (3893 дол., що відповідає 4-му місцю рейтингу IMD, яке посідає Болгарія), другому – Київ (3229 дол.), третьому – Дніпропетровська область (3114 дол.). А нижні місця рейтингу посідають Чернівецька (151 дол.), Тернопільська (223, що менше, ніж у Індії – 245 дол., – яка замикає рейтинг ІРМ) та Хмельницька (297 дол.) області.

За зростанням експорту товарів (на 33,0%) Україна 10-та в рейтингу IMD, поступаючись Катару (перше місце) на 25,1 в. п., а з країн СНД – Казахстану (2-ге місце) – на 15,0 в. п. Найбільше падіння українського експорту відмічалось у 2009 р., а в наступні роки позитивна динаміка була відновлена. Найбільший темп зростання експорту товарів з-поміж українських регіонів у Луганській (195,7%), Івано-Франківській (185,9) та Тернопільській (183,7%) областях, причому він значно більший, ніж у лідера рейтингу IMD. Зменшили обсяги експорту товарів суб'єкти господарювання Одеської (на 8,5%) і Херсонської (на 3,2%) областей.

За експортом комерційних послуг на душу населення (408 дол.) Україна в рейтингу IMD посідає 46-те місце, поступаючись Люксембургу (140471 дол.) у 344,3 рази та Польщі (960 дол., 40-ве місце) – у 2,4 рази, але трохи випереджаючи Росію (380 дол., 47-ме місце). В рейтингу регіонів за експортом послуг на душу населення попереду Київ (1161,8 дол., що відповідає 38-му місцю рейтингу IMD, яке посідає Японія), Одеська область (486,4 дол.) та Севастополь – (328,0 дол.). Знизу рейтингу – Чернігівська (6,5 дол.), Чернівецька (7,4) та Хмельницька (8,0 дол.) області. У них на душу населення припадає значно менший обсяг експорту послуг, ніж у Індії (59 дол.), яка є останньою в рейтингу IMD.

За експортом послуг до ВВП (у відсотках) перше місце в рейтингу IMD, знову ж таки, займає Люксембург (122,77%), далі йдуть Гонконг (49,61) та Ірландія (49,35%). Україна, виходячи з даних МІМ-Київ (11,28%), займає 23-тє місце, випереджаючи і Польщу (36,47%, 33-тє місце), і Росію (28,10%, 49-тє місце). З-поміж регіонів України за цим індикатором виділяються Одеська (17,11%, що відповідає 9-му місцю рейтингу IMD, яке посідає Бельгія), Севастополь (12,79) та Київ (12,67%). Останні місця в рейтингу регіонів за цим індикатором займають Чернігівська (0,31%), Черкаська (0,42) та Тернопільська (0,49%) області, які поступаються навіть Венесуелі (0,55%), яка замикає рейтинг IMD.

Україна за зростанням експорту комерційних послуг (на рівні 13,2%) – 23-тя в рейтингу IMD; вона за цим індикатором поступається лідеру – Катару – на 37,2 в. п., Росії (5-те місце, на 8,5 в. п.), хоча й трохи випереджає Польщу (27-ме місце, на 1,1 в. п.). Найбільший темп зростання експорту послуг серед українських регіонів зафіксовано у Луганській (235,6%), Хмельницькій (185,9%) та Харківській (183,7%) областях; характерно, що це зростання значно більше, ніж у лідера рейтингу IMD. Найбільше зменшився обсяг експорту послуг з Херсонської (на 9,9%, що на рівні Йорданії, яка остання в рейтингу IMD за цим індикатором), Кіровоградської (на 5,5) та Чернівецької (на 3,4%) областей.

За загальним експортом товарів і комерційних послуг на душу населення розподіл країн в рейтингу IMD такий: Люксембург (1-ше місце, 183196 дол.), Сінгапур (2-ге місце, 103199), Гонконг (3-тє місце, 81521), Німеччина (15-тє місце, 21245 дол.), Японія (35-тє, 7558), США (36-тє, 6599), Китай (54-тє, 1544). Цікаво, що Україна в рейтингу стоїть навіть вище Китаю (52-ге місце, 1905 дол.), але нижче від Польщі (38-ме, 5866) та Росії (43-тє, 4033 дол.). Серед регіонів України за експортом товарів і послуг на душу населення на першому місці Київ (4390 дол.), далі йдуть – Донецька (4028) та Дніпропетровська (3232

дол.) області. Найслабше втягнуті у експортні зв'язки Чернівецька (158 дол.), Тернопільська (231) та Хмельницька (323 дол.) області.

У Щорічнику світової конкурентоспроможності наводяться дані щодо розподілу експорту товарів і комерційних послуг за економічними секторами: сільське господарство : промисловість : сфера послуг. До певної міри можна вважати, що чим вищою є частка сфери послуг, тим її експортний сектор більше відповідає постіндустріальному типу розвитку. За наведеним співвідношенням Україну можна віднести до країн, що мають промислово-сервісний тип експорту (15:60:24). Серед регіонів України за часткою експорту послуг у загальному експорті товарів і послуг попереду Київ (50,17%, що відповідає другому місцю рейтингу IMD), Одеська область (42,98) та АР Крим (32,10%). Останні місця за цим індикатором займають Полтавська (0,97%), Черкаська (1,14) та Чернігівська (1,67%) області, які поступаються за ним навіть Венесуелі (2,0%), що має його найменше значення.

Згідно з методологією IMD, чим вищий експорт товарів і комерційних послуг і менший їх імпорт, тим країна чи регіон мають вищу конкурентоспроможність. Це, на наш погляд, правильно, коли імпорт переважає експорт і має місце дефіцит торговельного балансу. Якщо ж це не так, то показники імпорту характеризують інтенсивність зовнішньої торгівлі і тому їх можна розглядати як фактори-стимулятори конкурентоспроможності. Хоча в рейтингу IMD перші місця за обсягами імпорту товарів і послуг на душу населення відведені Індії (480 дол.), Філіппінам (811) та Індонезії (879 дол.), а Україні, відповідно, 9-те місце (1944 дол.), в рейтингу регіонів України показники імпорту ми все ж розглядаємо як фактор-стимулятор конкурентоспроможності. Відповідно, перші місця в рейтингу ми віддаємо Києву (8979 дол.), Київській (2629) і Дніпропетровській (2159 дол.) областям, а останні – Чернівецькій (181 дол.), Херсонській (223) та Кіровоградській (232 дол.) областям.

За обсягом імпорту товарів і комерційних послуг до ВВП в рейтингу IMD першою є Бразилія (12,5%). Україна (58,7%) знаходиться на 41-му місці. На рівні регіонів України, якщо імпорт розглядати як фактор-стимулятор конкурентоспроможності, перші місця за цим індикатором займають Закарпатська область (102,9%), Київ (97,9) та Київська область (73,0%), а останні – Севастополь (10,7%), Кіровоградська (11,1) та Херсонська (12,0%) області.

За темпом зростання імпорту товарів і комерційних послуг першу позицію в рейтингу IMD займала Греція (92,97%, скорочення імпорту – на 7,03%). Україна суттєво наростила імпорт – на 32,87% – і це відкинуло її на 57-ме місце рейтингу. Серед регіонів України від'ємне зростання імпорту товарів і послуг мали тільки три регіони – Одеська область (-10,1%), Київ (-9,7%, що більше, ніж у лідера рейтингу) і Рівненська область (-2,2%). А найбільший приріст імпорту припав на АР Крим (313,3%), Волинську (80,9) та Івано-Франківську (68,7%) області, що значно більше, ніж у Естонії (41,7%), яка замикає рейтинг IMD.

У Щорічнику світової конкурентоспроможності також наводяться дані щодо розподілу імпорту (як і експорту) товарів і комерційних послуг за економічними секторами. За співвідношенням між ними імпортний сектор України, як і експортний, відноситься до промислово-сервісного типу (зі співвідношенням між секторами 9:75:17). Для підвищення конкурентоспроможності України важливо, щоб у структурі її імпорту більшою була частка

послуг. Якщо виходити з цього, то за найбільшою часткою імпорту послуг у загальному імпорті товарів і послуг серед регіонів України виділяються Полтавська (13,95%), Вінницька (12,66) та Донецька (9,89%) області. Останні ж місця за цим індикатором займають Чернівецька (0,64%), Херсонська (1,54) та Закарпатська (2,24 %) області.

Інтегрованість країн у світогосподарські зв'язки характеризує співвідношення обсягів торгівлі (експорту та імпорту) і подвійного ВВП. За ним першу позицію в рейтингу IMD займає Гонконг – 235,01%. Україна на 21-й позиції – 55,72%, тобто вище і від Польщі (44,90%, 27-ме місце), і від Росії (26,63%, 50-те місце). З-поміж регіонів України найбільше втягнутими у світогосподарські зв'язки (за співвідношенням зовнішньоторговельного обороту і подвійного ВВП) є Закарпатська область (88,37% – на рівні 8-го місця рейтингу IMD, яке посідають Нідерланди), Київ (72,89) та Луганська область (70,02%). Дуже слабо інтегровані у світове господарство Чернівецька (11,98%, що менше, ніж у Бразилії – останньої в рейтингу IMD), Херсонська (15,41) та Кіровоградська (16,45%) області.

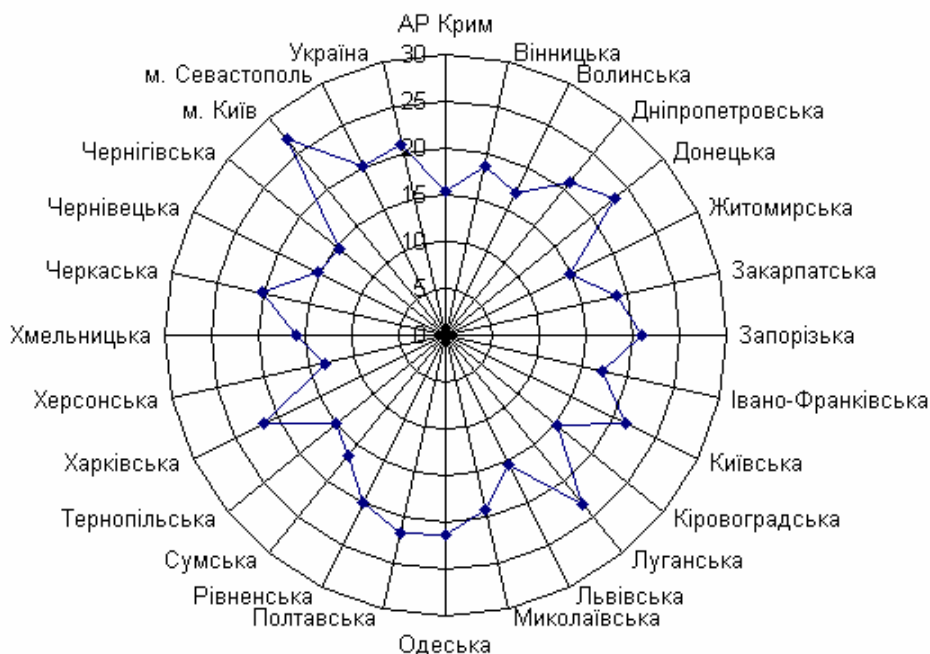
За динамікою індексу умов торгівлі (відношення експортних цін країни до її імпортних цін) Україна посідає 6-те місце в рейтингу IMD. У 2011 р. проти 2005 р. він склав 126,4%, або на 28,4 в. п. менше, ніж в лідера – Ісландії (176,6%). Цей індекс не розраховується на рівні регіонів, але логічно припустити, що за ним конкурентні переваги матимуть регіони, в яких темп зростання коефіцієнту покриття імпорту експортом є більшим. Як показали розрахунки, експорт ще більше став переважати імпорт у Черкаській (темп зростання коефіцієнту покриття – 191,4%), Харківській (167,0) та Рівненській (162,7%) областях. Найбільше експорт здав позиції перед імпортом у АР Крим (23,4%), Херсонській (57,2) та Львівській (59,2%) областях.

Міжнародний туризм як специфічна форма міжнародної торгівлі у багатьох країнах є важливим джерелом надходжень до ВВП. У Гонконгу (перше місце в рейтингу IMD за цим індикатором) – це 97% до ВВП, Хорватії (друге місце) – 13,59, Україні (23-тє місце) – 2,78, Польщі (31-ше місце) – 2,01, Росії (55-те місце) – 0,60%. У окремих регіонах України міжнародний туризм також складає значну частку ВВП: у Севастополі – 14,3%, Києві – 10,2, АР Крим – 3,8%. Водночас у багатьох регіонах він суттєво не впливає на обсяг ВВП. У Житомирській області його частка у ВВП тільки 0,34%, Луганській – 0,35, Кіровоградській – 0,43%.

Міжнародна торгівля неможлива без встановлення валютного курсу – виразу ціни грошової одиниці однієї країни в грошових одиницях іншої. За оцінками експертів МІМ-Київ, курс української гривні не дуже вигідний для бізнесу. Про це свідчить його оцінка на рівні 4,12 бала проти 7,22 бала у Малайзії. Це означає, що він недостатньо підтримує конкурентоспроможність експортоорієнтованих підприємств. Для останніх важливо, щоб співвідношення між курсом купівлі і продажу валюти було якнайбільшим, а різниця (спред), відповідно, – найменшим. Це співвідношення є найбільшим у 11 регіонах – на рівні 99,94%, натомість, у Волинській і Рівненській областях воно найменше – 99,26%. Відповідно, спред у 11 регіонах невеликий – 0,005 дол. на один обмінний долар, а у двох вказаних областях досить значний – 0,06 дол., що більше вигідно банківським структурам, а не експортерам.

Загалом за субфактором "Міжнародна торгівля" Україна в рейтингу IMD займає 23-тє місце. Серед її регіонів найвищі позиції в рейтингу конкурентоспроможності займають: Київ (у середньому 26,7% від найкращих значень індикаторів субфактора), Луганська

(23,2) та Донецька (23,1%) області. У кінці рейтингу за цим субфактором – Херсонська (13,2%), Чернігівська (14,5) та Житомирська (14,7%) області (рис. 1).

Рис. 1. Конкурентоспроможність України та її регіонів за індикаторами міжнародної торгівлі, середній % від найкращих значень індикаторів країн-лідерів

Примітка. Розраховано і побудовано автором за даними [1; 9; 11].

Основними чинниками, що обмежували участь України та її регіонів у міжнародній торгівлі, а відповідно й їхню конкурентоспроможність у період до російської агресії, були такі: недосконалість інституціональних засад зовнішньоекономічної діяльності; орієнтація на цінову конкуренцію; застаріла техніко-технологічна база вітчизняних підприємств; мала частка інноваційної продукції в експорті; регіональні диспропорції прямих іноземних інвестицій тощо.

Для подальшого розвитку міжнародної торгівлі в Україні та її регіонах важливо досягти й закріпити позитивний торговельний баланс і високий темп зростання коефіцієнту покриття імпорту експортом (через скорочення імпорту енергоносіїв та товарів широкого вжитку, імпортозаміщення тощо). Розвиток експортного потенціалу регіонів можливий за рахунок підвищення якості та міжнародної сертифікації продукції промисловості та агросектору, розвитку міжнародного туризму, використання переваг членства України в СОТ та участі в євроінтеграційних процесах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Міжнародна торгівля є важливим засобом збалансування сукупного попиту і пропозиції на внутрішньому ринку за рахунок розширення ступенів свободи міжнародного ринку (вступу країни до СОТ, поглиблення

євроінтеграційних процесів, транснаціоналізації економіки тощо). Стан міжнародної торгівлі неодмінно впливає (як субфактор) на загальну конкурентоспроможність країни та її регіонів, яку доцільно оцінювати за методологією міжнародних інституцій, зокрема Інституту розвитку менеджменту.

За оцінками фахівців цієї інституції, Україна в рейтингу конкурентоспроможності IMD-2012, тобто в період до агресії Росії за субфактором "Міжнародна торгівля" займала 23-тє місце з-поміж 59-ти країн. Серед регіонів України, за нашими оцінками, найвищі позиції в рейтингу посідали: Київ, який тримав першість за основними індикаторами експорту та імпорту товарів і послуг; Луганська та Донецька області, які виділялися за індикаторами експорту товарів та торговельного балансу на душу населення. У кінці рейтингу за цим субфактором були Херсонська, Чернігівська та Житомирська області.

Для зміцнення конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України та її регіонів важливо утримувати позитивний торговельний баланс і високий темп зростання коефіцієнту покриття імпорту експортом, зокрема за рахунок гармонізації національних і міжнародних стандартів якості продукції, розвитку міжнародного туризму, використання переваг вступу України до СОТ, збільшення присутності українських виробників на ринках ЄС тощо.

Перспективи подальших досліджень. Для порівняльної оцінки конкурентного потенціалу міжнародної торгівлі України та її регіонів доцільно провести аналогічне дослідження для періоду російської агресії (з 2014 р.) та періоду після неї.

Список використаних джерел

1. *Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012: Назустріч економічному зростанню та процвітання [Електронний ресурс] / [Тімур Бойко, Ігор Гончаренко, Наталія Дмитрюк та ін.] ; Фонд "Ефективне управління". – К. : Копірайт, 2012. – 208 с. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf.*
2. Білорус О. Г. *Стратегічні імперативи адаптації та трансформації зовнішньоторговельної діяльності України в умовах європейської інтеграції* / О. Г. Білорус, О. В. Гаврилюк // *Економіка України*. – 2015. – № 11. – С. 4–15.
3. Дунська А. *Експортно-імпортна діяльність України* / А. Дунська // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2016. – № 3. – С. 36–46.
4. Лапшин В. *Зовнішньоторговельна діяльність регіонів України* / В. Лапшин, В. Кузніченко // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2016. – № 2. – С. 54–64.
5. Карп'як М. О. *Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України в умовах російської агресії: структурні особливості* / М. О. Карп'як, Н. М. Попадинець // *Регіональна економіка*. – 2016. – № 1. – С. 51–58.
6. *Зовнішня торгівля України: XXI ст. : моногр.* / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Н. О. Іксарова та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 600 с.
7. Мікловда В. П. *Редукціоністський підхід до конкурентоспроможності регіону та його експортно-імпортного потенціалу* / В. П. Мікловда, В. В. Кубіній, С. М. Мошак // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. – 2015. – Вип. 1. – С. 24–31.

8. Міжнародна конкурентоспроможність країни та регіону в системі національного економічного розвитку : моногр. / Л. О. Петкова, А. О. Ходжаян, Л. М. Задувайло та ін.; за заг. ред. Л. О. Петкової. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 267 с.
9. *World Competitiveness Yearbook 2012. IMD* [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm>.
10. Захарченко С. В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір : моногр. / С. В. Захарченко. – Вінниця : Консоль, 2016. – 413 с.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Boiko T., Honcharenko I., Dmytriuk N. Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy 2012: Nazustrich ekonomichnomu zrostanniu ta protsvitanniu [The Report on Competitiveness of Ukrainian Regions 2012: Approaching economic growth and prosperity]. Kyiv: Kopirait, 2012, 208 p., from http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf [in Ukrainian].
2. Bilorus O. H. Stratehichni imperatyvy adaptatsii ta transformatsii zovnishnotorhovelnoi diialnosti Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehtratsii [Strategic imperatives of adaptation and transformation of Ukrainian foreign trade in terms of European integration]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 11, pp. 4–15 [in Ukrainian].
3. Dunska A. Eksportno-importna diialnist Ukrainy [Export and import activities of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: Economics, Finance, Law*, 2016, No. 3, pp. 36–46 [in Ukrainian].
4. Lapshyn V., Kuznichenko V. Zovnishnotorhovelna diialnist rehioniv Ukrainy [Foreign trade activity of Ukrainian regions]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: Economics, Finance*, 2016, No. 2, pp. 54–64 [in Ukrainian].
5. Karpiak M. O. Zovnishnoekonomichna diialnist rehioniv Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: strukturni osoblyvosti [Foreign economic activity of Ukrainian regions under Russian aggression: structural features]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 2016, No. 1, pp. 51–58 [in Ukrainian].
6. Mazaraki A.A., Melnyk T.M., Iksarova N.O. Zovnishnia torhivlia Ukrainy: XXI st.: monohrafia [Foreign trade in Ukraine: XXI century: monograph]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2016, 600 p. [in Ukrainian].
7. Miklovda V. P., Kubinii V.V., Moshak S.M. Reduktsionistskyi pidkhid do konkurentospromozhnosti rehionu ta yoho eksportno-importnoho potentsialu [Reductive approach to competitiveness of a region and its export-import potential]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii 'Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo' – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series 'International economic relations and the global economy'*, 2015, Issue 1, pp. 24–31 [in Ukrainian].
8. Petkova L.O., Khodzhaian A.O., Zaduvailo L.M. Mizhnarodna konkurentospromozhnist krainy ta rehionu v systemi natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku: monohrafia [International competitiveness of countries and regions in the system of national economic development: monograph]. Cherkasy: Cherkasy State Technological University, 2011, 267 p. [in Ukrainian].

9. World Competitiveness Yearbook 2012. IMD, from <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm> [in English].
10. Zakharchenko S. V. Konkurentospromozhnist Ukrainy ta yii rehioniv: mizhnarodnyi vymir : monohrafia [The competitiveness of Ukraine and its regions: international dimension: monograph]. Vinnytsia : Konsol, 2016, 413 p. [in Ukrainian].
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine], from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 23 грудня 2016 р.